

TÜRKİYE'DE CARİ İŞLEM AÇIKLARI SÜRDÜRÜLEBİLİR Mİ? ZAMAN SERİLERİ PERSPEKTİFİNDEN BİR BAKIŞ

Arş. Gör. Fatih YÜCEL
Çukurova Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İktisat Bölümü.
fatihyucel@cu.edu.tr

Arş. Gör. Rüstem YANAR
Çukurova Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İktisat Bölümü.
ryanar@cu.edu.tr

ÖZET

Gelişmekte olan ve yükselen bir çok ülke ekonomik büyümelerini hızlandırmak için yurt dışı tasarruflara güvenmiştir. Buna paralel olarak dış borçta meydana gelen artışlar gelişmekte olan ülkelerin ortak fenomeni olmuş ve özellikle, yurt içi tasarruf arzının düşüklüğü cari işlem açıklarını yükselte gelmiştir. Bu çalışmanın konusu, Türkiye'nin cari işlem açığının sürdürülebilirliğini 1964-2003 dönemi yıllık verileriyle sınamaktır. Bu işlem Husted'ın dinamik modeli çerçevesindedir ve burada hesaplamaya alınan anahtar değişkenler, karşılıksız yurtdışı transferler ve yurt dışı faiz ödemelerini içeren ithalat ve ihracat verileridir. İthalat ve ihracat arasındaki uzun dönemli ilişki test edilmesinde ADF birim kök ve Engle-Granger iki aşamalı eşbütünleşme testleri kullanılmıştır. Bu test sonuçları göstermektedir ki, ithalat ve ihracat arasında uzun dönemli ilişki yoktur hipotezi reddedilememektedir. Bu bulgunun anlamı şudur, Türkiye'nin cari işlem açıkları sürdürülemezdir.

Anahtar Kelimeler: Cari İşlem Açıkları, Sürdürülebilirlik, Engle-Granger Eş Bütünleşme Testi, ADF Birim Kök Testi

ABSTRACT

Many developing and emerging countries have relied on foreign savings to accelerate economic growth. The accumulation of external debt has been a common phenomenon in developing countries, especially at the stage of development where the supply of domestic savings has been low and current account deficits have been high. The objective of this study is to examine the issue of Turkey's current account deficit sustainability in the period of 1964-2003 using yearly data. The examination is based on Husted's dynamic model, which taking into account the evolution of the key variables such as exports, bilateral transfer and interest payments plus to imports. We have tested for a long-run relationship between export and analogous import measures with using some econometric tests that include Augmented Dickey Fuller (ADF) Unitroot Test and standard two stage Engle-Granger (E-G) Cointegration tests. In the result of tests, we have shown that the hypothesis of no long-run relationship between exports and imports cannot be rejected. The meaning of this finding is that, Turkey current account deficits are not sustainable.

Keywords: Current Account Deficits, Sustainability, Engle-Granger Cointegration Test, ADF Unitroot Test

I.Giriş

20. yüzyıla bakıldığında her on yılın farklı bir karakteristiğinin olduğunu gözlemleriz. 1950 ve 60'lı yıllar dünya ekonomisinde hızlı büyüme ile anılırken, 1970'li yıllara petrol şoku damgasını vurmuştur. 1980'ler hızlı liberalleşme ve büyük umutların yılları olarak nitelendirilebilir. 90'lı yıllar ise hiç kuşkusuz kriz yıllarıdır.

Gelişmekte olan ülkelerde art arda yaşanan bu krizlerin öncü göstergeleri ilgili modeller makro iktisatçıların üzerinde en çok çalıştıkları konulardan birisi olmuştur. Bu modellerde, dış borçların bileşimi ve düzeyi, borçların vadeleri, yurtiçi finansal sektörün zayıflığı, ülkenin bütçe yapısı, uluslararası rezervlerin miktarı, politik istikrarsızlık ve döviz kurundaki aşırı değerlenme gibi başlıklar üzerinde fikir birliği sağlanmış gibi gözükmektedir (Edwards, 2001). Ancak, cari işlemler açığının krizlerle ilişkisi açısından durum bu kadar net değildir. Bazı yazarlar cari açıkların önemli bir rol oynadığını savunurken, diğerleri de bu rolün ihmal edilebilir olduğu kanaatinde dirler.

Bu çalışmada, cari açıkların ekonomik krizlerin önemli bir göstergesi olduğu görüşünden hareketle, cari açıkların sürdürülebilirliğinin ülkemiz ekonomisi açısından incelenmesi temel amaç olarak belirlenmiştir. Bu amaca ulaşmada kullanılan ekonometrik yöntem zaman serileri yaklaşımıdır. Bu yaklaşım altında, Genelleştirilmiş Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi ve uzun dönem ilişkisinin incelenmesi için de Engle-Granger (E-G) İki Aşamalı Eş-bütünleşme Testleri yapılmıştır.

Çalışmanın birinci kısmında, cari işlemler ve sürdürülebilirlik kavramları ile ilgili teorik yaklaşımlar ele alınmıştır. İkinci kısımda, ekonometrik model çerçevesinde Türkiye'de cari açıkların sürdürülebilirliği test edilmeye çalışılmıştır. Sonuç bölümünde de bulgular değerlendirilmiştir.

II. Cari İşlemlerin Sürdürülebilirliği İle İlgili Temel Yaklaşım ve Tartışmalar

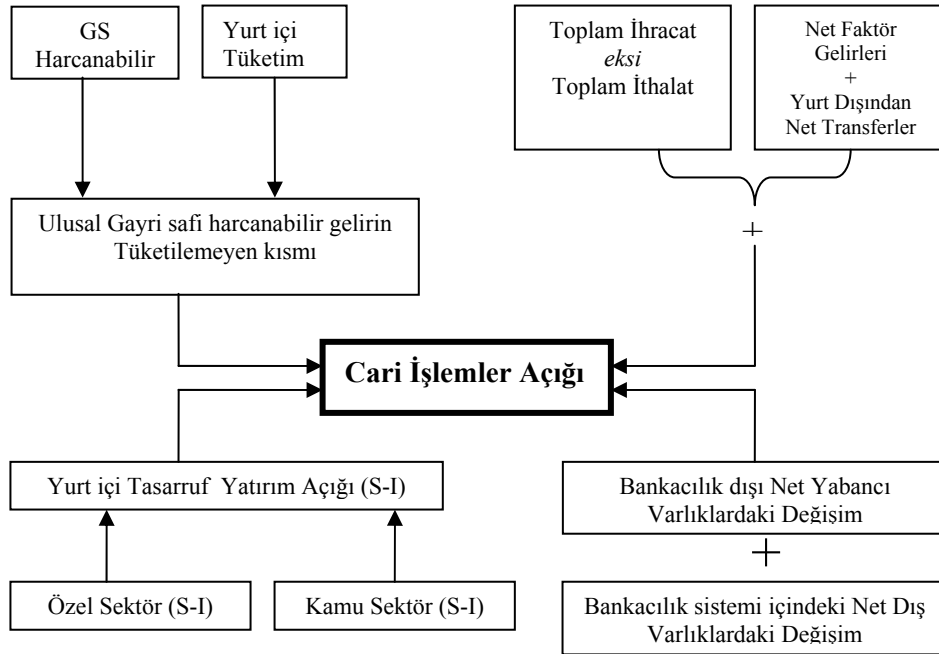
Dışa açık ekonomilerde ödemeler dengesi, politika yapıcılar için en önemli göstergedir. Ödemeler dengesi içinde yer alan Cari İşlemler (CA), ekonomide yerleşikler ile yabancılar arasındaki mal, hizmet, faktör geliri ve transfer hareketlerini yansıtır. CA pozisyonunda meydana gelen bir değişiklik, yurt içinde tasarruf yatırım dengesinde bir açığın oluşmasına yol açacaktır. Bu açık, yerleşiklerin sahip olduğu dış varlıkların satışıyla ya da yurt dışından borçlanma ile karşılanır. Bununla birlikte, cari işlem açıkları (CAD), artan borç yükü ve sermaye çıkışlarının yol açtığı dış borçların sürdürülemez hale gelmesi nedeni ile bu yolla karşılanamayabilir. Açıkçası, CA önemli bir makroekonomik değişken olmakla birlikte, politika belirleyebilmek için hareketlerinin ve sürdürülebilirliğin açıklanması gerekir (Thanh-Minh-Huugh-Hong, 2001).

CAD, 1990 sonrası dönemde özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin değerlendirilmesinde önemli bir gösterge olarak alınmaya başlamıştır. Finansal piyasalarında serbestleşmesi ile cari açıklarını daha da arttıran gelişmekte olan ülkelerde cari açıkların sürdürülebilirliği konusu tekrar gündeme gelmiştir. CAD konusunda genel görüş, GSMH'nin %5'ini aştığı zaman tehlike sinyalleri vermeye başladığıdır. Ancak hızlı büyüme oranı, ihracatın GSMH'ya oranı, tasarruf yatırım dengesi, finansal yapı, sermaye hareketleri hacmi ve yapısı cari açıkların sürdürülebilirliğini belirlemektedir(Ouanes and Thakur,1997). Buna ek olarak eğer cari açıklar kısa dönemli borçlanmalar ve dış rezervler tarafından karşılanıyorsa veya tüketim harcamalarından kaynaklanıyorsa tehlikenin boyutu daha da artmaktadır. CAD'ın

büyümesi 1990 sonrasında birçok gelişmekte olan ülkede krizlerin ana nedenlerinden bir olarak gösterilmektedir.

CA, dört farklı şekilde tanımlanabilir: ilk olarak, CA, toplam ihracat ve ithalat'ın farkına yurtdışından net faktör ödemesi ve net transferlerin eklenmesi olarak tanımlayabiliriz. İkinci tanım, gayri safi harcanabilir gelirden tüketilen kısmın çıkarılmasıdır. Diğer bir yaklaşımla CA, yurt içi tasarrufların yatırımları karşılama oranı olarak tanımlanabilir. Son olarak da bir ülkedeki bireyler, yurtdışından borç aldığı veya borç verdiğinde bir varlık veya yükümlülük sahibi olurlar. Bunlara ek olarak tasarruf yatırım analizinde finansal varlıkların uluslararası akışı göz önünde bulundurulmalıdır; böylece CA diğer ülkelere göre net yabancı varlıklardaki değişim olarak da değerlendirilebilir.

Grafik 1: Cari İşlemler Hesabı ve Temel Makroekonomik Bağlantılar

Kaynak: Ouanes and Thakur (1997).

Son yıllarda yaşanan cari işlem açıkları nedeni ile yaşanan ödemeler dengesi krizleri bir çok ülkede açıkların sürdürülebilirliği konusunu tekrar gündeme getirmiştir. CAD'da büyük ve sürekli açıklar krizler için uygun bir altyapı oluşturmaktadır. CAD'ın sürdürülebilirliği konusunda açıklamalar genel olarak şu başlıklar altında toplanabilir (Ferretti-Razin,1996;Roubini-Bacus,2001):

- ❖ **Yatırım/Tasarruf:** Bu oran büyük olduğu zaman, yatırımların arttığı ve bu yatırımların büyümeyi artacağından, cari açıkların sürdürülebilir olduğu söylenebilir.
- ❖ **Ekonomik Büyüme:** CAD, hızlı ekonomik büyümeden kaynaklanıyor olabilir. GSYİH hızlı artış, uzun vadede yatırımları arttıracığından cari açıkların sürdürülebilir olduğu söylenebilir.
- ❖ **Dış Açıklık:** Dış açıklık oranı İhracatın GSMH'ya oranı şeklinde tanımlanabilir. İhracat sektörünün büyüklüğü dış borçlanmanın daha kolay yapılmasını ve hacmini artırır. Bu durum ihracatta dış bağımlılığı arttırmakla birlikte ekonomide üretkenliği artırması açısından ihracatın hacmi sürdürülebilirliği belirler.
- ❖ **Dış Yükümlülüklerin Kompozisyonu:** Gerek özel sektör gerekse kamu sektörünün dış yükümlülükler hacmi ve türü CAD'nin sürdürülebilirliğini belirler. CAD'nin yüksek ve kısa vadeli dış borçlanmalarla finanse edilmesi durumunda vadeli dış yükümlülüklerin artması sürdürülebilirliği olumsuz yönde etkiler.
- ❖ **Finansal Sistem:** Özellikle gelişmekte olan ülkelerin finansal sistemindeki kırılmalıklar sürdürülebilirliği olumsuz yönde etkilemektedir. Finansal piyasalarını serbestleştirmiş bir çok gelişmekte olan ülkede yerel bankacılık sistemi artan sermaye hareketleri karşısında yetersiz kalmaktadır.
- ❖ **Politik İstikrarsızlıklar ve Belirsizlikler:** Politik istikrarın olmaması ve belirsizlik durumu özellikle mali piyasaların serbestleştirmiş olan ülkelerde sürdürülebilirliği olumsuz yönde etkilemektedir.
- ❖ **Sermaye Hareketlerinin Yapısı:** Sermaye hareketlerinin uzun vadeli ve doğrudan yatırımlar şeklinde olması CAD'nin sürdürülebilirliğini artırırken, kısa vadeli sermaye ile finanse edilmesi sürdürülebilirliği olumsuz etkilemektedir.

Sürdürülebilirliğin tahmini konusunda farklı yöntemler kullanılmakla birlikte, bunları iki ana başlık etrafında toplayabiliriz.

Bu yöntemlerden birincisi, Ödemeler dengesi içerisindeki CA dengesi hesapları dışındaki hesapları kullanarak ve ekonomideki yapısal özellikleri dikkate alarak yapılan çalışmalardır (Ferreti-Razin,1996a-1996b; Roldos,1991; Mansoorian,1995; Nason-Roger,1999).

Diğer bir yöntem ise CA hesaplarını kullanarak sürdürülebilirliğin tahmin edilmesidir (Husted,1992). Burada CA hesapları arasında özellikle ithalat ve ihracat arasındaki uzun dönemli ilişkinin olup olmadığı araştırılmaktadır. İthalat ve ihracat arasında uzun dönemli bir ilişki varsa CAD'nin sürdürülebilir olduğu, uzun dönemli bir ilişki yoksa CAD'nin sürdürülebilir olmadığı söylenebilir (Fountas ve Wu,1999;Husted,1992).

Bu çalışmada cari açıkların sürdürülebilirliğinin tespitinde ikinci yöntem esas alınmıştır.

III. Ekonometrik Model

CAD'ın sürdürülebilirliğine yönelik olarak yapılan test için teorik çatı Husted(1992) tarafından yapılan analiz temel teşkil etmektedir. Husted analizinde ihracat ve ithalat arasındaki uzun dönemli ilişkiyi vurgulayan basit bir model kullanmıştır. Model için kurguladığı varsayımlarda, devlet müdahalesi olmayan küçük açık bir ekonomi, dünya sermaye piyasasından borç alma ve vermede kısıtlama ve iki dönemli tek mal ticareti var. Artınca ekonomik varlık bir bütçe kısıtı altında yaşam boyu fayda maksimizasyonu yapmaktadır. Bireyin cari dönem bütçe kısıtı;

$$C_0 = Y_0 + B_0 - I_0 - (1 + r_0) B_{-1} \quad (1)$$

Burada C_0 cari tüketimi, Y_0 üretimi, B_0 pozitif ya da negatif olabilen uluslararası borçlanma, I_0 yatırım, r_0 bir dönem dünya faiz oranı, $(1 + r_0)B_{-1}$ ülkenin dış borcuna karşılık olarak firmanın tarihsel olarak başlangıçta verilen borcunu göstermektedir. (1) henüz her bir dönem için tutulmalıdır. Bu dönem bütçe kısıtı ekonominin dönemlerarası (intertemporal) bütçe kısıtından kombine edilebilir. Burada B_0 vurgularsak,

$$B_0 = \sum_{t=1}^{\infty} \mu_t TA_t + \lim_{n \rightarrow \infty} \mu_n B_n \quad (2)$$

Burada, $TA_t = X_t - M_t (= Y_t - C_t - I_t)$ t dönemindeki ticaret dengesini göstermektedir (X_t ihracatı ve M_t ithalatı ifade etmekte, $\lambda_0 = 1/(1+r_0)$ ve μ_t de λ_0 ın birinci t dönemi ürünün iskonto faktörü olarak tanımlanmıştır).

Modeli test edilebilir hale getirmek için (1)'i yeniden yazarsak; ilk olarak dünya faiz oranını koşulsuz ortalamalı r ile durağan varsayarak şu özdeşliği ifade edebiliriz,

$$Z_t + (1+r)B_{t-1} = X_t + B_t \quad (3)$$

Hakkio C. ve Rush M.(1991)'un öngörüleleriyle (3) nolu özdeşliği şu şekilde genişletebiliriz;

$$M_t + r_t B_{t-1} = X_t + \sum_{j=0}^{\infty} \lambda^{j-1} [\Delta X_{t+j} - \Delta Z_{t+j}] + \lim_{n \rightarrow \infty} \lambda^{r+j} B_{t+j} \quad (4)$$

Burada $\lambda_0 = 1/(1+r)$ ve Δ 'de birinci fark operatörüdür. Sol taraf hem ithalattaki harcamaları hem de net dış borçlar üzerindeki faiz ödemelerini gösterir. Eğer her iki taraftan X_t çıkartılır ve iki taraf da (-1) ile çarpılırsa sol taraf ekonominin cari hesabını oluşturur.

Şunu varsayarsak X ve Z durağan olmasınlar ve her biri birinci dereceden entegre olsunlar,

$$X_t = \alpha_1 + X_{t-1} + e_{1t} \quad (5)$$

$$Z_t = \alpha_2 + Z_{t-1} + e_{2t} \quad (6)$$

Burada α_j 'ler sabit parametreler (sıfıra eşit olasılıkla) ve e_{jt} durağanlaştıran süreçler. Bu durumda (4) yeniden yazılırsa,

$$X_t = \alpha + MM_t - \lim_{n \rightarrow \infty} \lambda^{t+j} B_{t+j} + e_t \quad (7)$$

Burada $MM_t = M_t + r_t B_{t-1}$; $\alpha = [(1+r)^2/r](\alpha_2 - \alpha_1)$ ve $e_t = \sum \lambda^{j-1} (e_{2t} - e_{1t})$ dir. (7)'nin sıfır olduğunu varsayarak standart regresyon eşitliğine dönüştürsek,

$$X_t = a + bMM_t + e_t \quad (8)$$

Burada boş (null) hipotez şudur; ekonomi dönemlerarası bütçe kısıtını tatmin eder. Biz burada $b=1$ ve e_t 'nin durağan olacağını bekleriz. Eğer $b < 1$ ise ekonomi bütçe kısıtını tatmin etmekte başarısız olacaktır. Böylece X ve MM , boş hipotez altında durağan değilse her ikisi eşbütünleşiktir (Fountas ve Wu, 1999). Bu da uzun dönemde aralarında sürdürülebilirliğin olduğudur.

Yukarıda test edilebilir hale getirilmiş olan regresyonu ilerideki veri başlığı altında değinilen özel durumlardan dolayı şu şekilde Türkiye için yeniden yazabiliriz,

$$\ln EX = \alpha_0 + \beta_1 D1 + \beta_2 D2 + \beta_3 \ln MM + \varepsilon_t \quad (9)$$

Burada, $D1$ ve $D2$, Türkiye veri seti için kukla değişkenleri, $\ln EX$, logaritmik tek yanlı transferler eklenmiş mal ve hizmet ihracatını, $\ln MM$ ise logaritmik net faiz ödemeleri eklenmiş mal ve hizmet ithalatını göstermektedir.

Bu iki değişken arasındaki uzun dönem ilişkisine yönelik testin gerekli koşulu, bu değişkenlerin $I(1)$ yani birinci farkta durağan olduklarıdır. Bundan dolayı Genelleştirilmiş Dickey-Fuller (ADF) için birinci testin regresyon formu,

$$Y_t = \alpha + \beta y_{t-1} + \gamma_t + e_t \quad (10)$$

Bu regresyon En küçük kareler yöntemi (OLS) kullanılarak ve t istatistiği elde edilerek hata terimindeki otokorelasyon doğrulanır. Boş hipotez ise $\beta=1$ dir. Eğer boş hipotez reddedilemez ise regresyon birinci farkta işletilir. Eğer boş hipotez reddedilirse birinci farkta seriler $I(1)$ dir.

$\ln EX$ ve $\ln MM$ serilerimiz $I(1)$ dir. Bu durumda seriler arasında uzun dönem ilişkisi için test sürecini uygulayabiliriz. Eğer ilişki varsa, iki seri eşbütünleşiktir ve intertemporal bütçe kısıtı tatmin edilebilir. Seriler arasında eşbütünleşmenin varlığına yönelik olarak iki aşamalı Engle-Granger (Engle ve Granger, 1987) eşbütünleşme testi kullanılmıştır.

1. Veri

Türkiye için $\ln EX$, logaritmik tek yanlı transferler eklenmiş mal ve hizmet ihracatı ve $\ln MM$ logaritmik net faiz ödemeleri eklenmiş mal ve hizmet ithalatının 1964-2003 dönemi için yıllık veri setleri kullanılmıştır. Veri setleri, Türkiye Cumhuriyeti Merkez

Bankası, Devlet İstatistik Enstitüsü ve Uluslararası Finansal İstatistik (IFS) veri tabanlarında alınarak oluşturulmuştur.

2.Birim Kök Testi

Çalışmada, serilerin gecikme uzunlukları belirlendikten sonra ADF birim kök testi için aşağıda sunulan aşamalar izlenmiştir (Özmen,2002); Model 1, sabit ve doğrusal trend

içeren bir modeli ifade etmekte ve test istatistiği ρ_τ ile gösterilmiştir. Serinin sabit ve doğrusal trend içeren rastsal yürüyüş (Random Walk) izlediğini söyleyen hipotez reddedilmez ise, trend=0 ve kök=1 hipotezinin birlikte test edilecektir. Bu hipotez için

ilgili test istatistiği ψ_3 ile gösterilmiştir. Doğrusal trendin olmadığı ve birim kökün bulunduğu hipotez reddedilemezse, Model 2 kullanılarak test edilecektir. Model 2, sabitin içerildiği ve trendin olmadığı modeli ifade etmektedir. Burada birim kök boş

hipotezi ρ_μ ile test edilmektedir. Bu hipotezin reddedilmemesi durumunda bir sonraki aşama, sabit=0 ve kök=1 hipotezinin birlikte test edilmesidir. Bunun için ilgili test

istatistiği de ψ_1 ile gösterilmiştir. Her iki durumda hipotezin reddedilmesi durumunda bir sonraki aşamaya geçilmeyerek serinin durağan olduğu sonucuna varılır. Eş-bütünleşme testinin ikinci aşamasında kullanılan Model 3 ise sabit ve trendin olmadığı modeli ifade etmektedir.

Çalışmamızda, seriler için ADF birim kök testleri düzey ve birinci fark olarak kullanılmıştır. Bütün seriler I(1) dir. Serilerinin gecikmesinin belirlenmesinde Schwarz seçim kriteri baz alınmıştır. Bu doğrultuda her iki seri de bir gecikmeli olduğu görülmüştür.

Tablo 1. ADF Birim Kök Testi

Değişken	Model	Test İstatistiği	Kritik Değer	Değişken	Model	Test İstatistiği	Kritik Değer	
lnEX (1)	1	ρ_τ	-1.68045	ΔlnEX (1)	1	ρ_τ	-3.410	
		ψ_3	1.46038					6.250
	2	ρ_μ	-0.54065					-2.860
		ψ_1	9.34203					4.590
lnMM (1)	1	ρ_τ	-1.82435	ΔlnMM (1)	1	ρ_τ	-3.410	
		ψ_3	2.35719					6.250
	2	ρ_μ	-1.50677					-2.860
		ψ_1	2.77098					4.590

Not:1.Parantez içindeki ifadeler SBC kriterine göre seçilen gecikme sayılarını göstermekte

2. model 1 ve model 2 sırasıyla sabit ve trendli, sabit ve trendsiz durumları göstermekte
3. ρ ve ψ simgeleri, sırasıyla τ ve ψ değerlerini ifade etmekte

3. Engle-Granger(E-G) Eşbütünleşme Testi

İki aşamalı E-G yöntemine göre, birinci aşamada En Küçük Kareler (OLS) yöntemi yardımıyla hata terimi tahmin edilir. İkinci aşamada ise elde edilen hata terimi çekilerek birim kök sınaması yapılır. Sonuçta durağan çıkarsa eş-bütünleşmeden söz edilir. Bunun yanında, eğer iki seri $I(0)$ 'da durağan ise bu serilerin eş-bütünleşik oldukları söylenebilir. Yani bunların düzey değerleri ile regresyonları anlamlı olacaktır. Bu durumda aralarında uzun dönem denge ilişkisi olacaktır.

E-G testi sonuçları Tablo.2a ve 2b'de sunulmuştur. Tablo2a'da OLS sonuçları verilmiştir.

Tablo 2a. Eş-bütünleşme Test Sonuçları OLS

$\ln EX = 1.578211326 + 0.2199670258 * D1 + 0.6876537309 * D2 + 0.7329672628 * \ln MM$
(2.28) (0.92) (3.60) (7.25)
$R^2=0.93$ $DW=1.41$

Not: 1. Parantez içindeki ifadeler t-istatistiklerini göstermektedir.

Tablo.2a'da D1 ve D2, Peron97 testi altında belirlenen 1976 ve 1985 kırıkları için kullanılan kulla değişkeni ifade etmektedir. Parantez içindeki rakamlar ise t-istatistik değerlerini göstermektedir. DW eş-bütünleşme regresyonu Durbin Watson istatistiğidir (Sargan ve Bahatgava,1983). 1,41 değeri 3,67 kritik değeri ile karşılaştırıldığında eş-bütünleşmenin olmadığını görebiliriz.

Tablo 2b. Eş-bütünleşme Test Sonuçları

Değişken	Model	Test İstatistiği	Kritik Değer
$\varepsilon(1)$	1	ρ_τ	-1.595
		ψ_3	1.897
	2	ρ_μ	-1.375
		ψ_1	4.758

Not: 1. Parantez içindeki ifadeler SBC kriterine göre seçilen gecikme sayılarını göstermekte

2. model 1 ve model 2 sırasıyla sabit ve trendli, sabit ve trendsiz durumları göstermekte
3. ρ ve ψ simgeleri de τ ve ψ değerlerini ifade etmekte

Tablo.2b'de ise elde edilen hata teriminin birim kök sonuçlarını göstermektedir. Elde edilen sonuçlar göstermektedir ki, ADF test istatistik değerleri ile

ADF kritik değerleri karşılaştırıldığında H0 hipotezi reddedilemez, yani, birim kök vardır, seriler durağan değildir. Bu sonuç doğrultusunda, seriler eş-bütünleşik olmadıklarından dolayı, seriler arasında bir uzun dönem ilişkinin varlığından söz edemeyiz.

IV. Sonuç

1980 sonrası liberal politikaların yaygınlık kazanması sonucu artan dışa açılma süreci özellikle gelişmekte olan ülkeleri büyük dış açıklarla karşı karşıya bırakmıştır. Bu ülkelerde genellikle yüksek reel faizler nedeni ile cari işlem açıklarını sermaye hareketleri ile dengelenmesi yoluna gidilmiştir. Ancak sermaye hareketlerinin volatilitésinin çok yüksek olması ülkeler açısından ciddi sıkıntılara yol açabilmektedir. Bu nedenle cari açıkların kendi içsel dinamikleri açısından sürdürülebilir olup olmadığı, gerek uluslararası yatırımcılar, gerekse politika yapıcılar açısından çok önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir.

Bu çalışmada Husted(1992)'in ihracat ve ithalat arasındaki uzun dönemli ilişkiyi vurgulayan modelinden yararlanarak Türkiye'nin ihracat ve kıyaslamalı ithalat ölçümü arasında 1964-2003 döneminde uzun dönem ilişkisini test etmeye çalıştık. Kullandığımız iki aşamalı Engle-Granger eşbütünleşme testi sonucunda, oluşturulan ithalat ve ihracat serileri arasında uzun dönem ilişkisinin olmadığı boş hipotezini reddedemiyoruz. Bunun anlamı serilerimiz arasında eş-bütünleşme olmadığıdır. Bu bulgu bize Türkiye'nin cari işlem açığının ilgili dönem altında sürdürülemez olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Engle R. ve Granger C.(1987); "Cointegration and Error-Correction: Representation, Estimation and Testing", *Econometrica*, March.
- Edwards, Sebastian (2000); "Does Current Account Matter" *NBER, Conference on "Crisis Prevention"*.
- Ferritti-Razin (1996a); "Sustainability of Persistent Current Account Deficits" *NBER Working Paper 5467*
- Ferritti-Razin (1996b). "Current Account Sustainability: Selected East Asian and Latin American Experience" *NBER, Working Paper 5791*.
- Fountas S. ve Wu J-L.(1999). "Are the U.S. Current Account Deficits Really Sustainable?", *International Economic Journal*, V13, N.3, Autumn.
- Hakkio C. (1995); "Current Account: The Other Deficit", FED of Cansas City, *Economic Review*, Third Quarter.
- Hakkio C. ve Rush M.(1991); "Is The Budget Deficit "too large"?", *Economic Inquiry*, July.
- Husted S. (1992); "The Emerging U.S. Current Account Deficit in the 1980s: A Cointegration Analysis", *The Review of Economics&Statics*, February.
- Özmen, M. (2002); "Dışa Açık Ekonomilerde Para Talebi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir İnceleme", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

- Nason M.J.-Rogers J.H. (1999); "Investment and The Current Account in The Short Run and The Long Run" Board of Governors of Federal Reserve System, *International Discussion Papers*, Number 647
- Ouanes, A. and S. Thakur. *Macroeconomic Accounting and Analysis in Transition Economies*. Washington D. C: IMF, 1997.
- Roldos E.J.(1991); "Tariffs, Investment and Current Account", *International Economic Review*, Vol.32, Feb.
- Sargan J.D. ve Bhargava A.(1983); "Testing Residuals From Least Squares Regression For Being Generated by The Gaussian Random Walk", *Econometrica*.
- Thanh T.V-Minh D.H.-Houng D.T.-Hong N.T (2001); "The Sustainability of Current Account Deficit and External Debt In Vietnam" *EADN Working Papers*, No: 10 erişim: <http://www.eldis.org/static/DOC9873.htm>